

УДК 94(477.8).03+614

Василь Ботушанський

**АНТИАЛКОГОЛЬНИЙ РУХ НА БУКОВИНІ
У 70-Х РР. ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

У статті висвітлюється спроба національно свідомої української громадськості Буковини подолати у зазначений період таке анти-соціальне явище, як пияцтво.

Ключові слова: Буковина, алкоголізм, горілка, пияцтво, рух тверезості, товариства тверезості, безалкогольні заходи, свята, обряди, клятви, обіцянки, священики, вчителі.

Звернутися до означеної теми спонукала автора сучасна невідрадана картина нестримного поширення алкоголізму як на регіональному (зокрема, буковинському) [12. – 2008. – 20 березня; 2009. – 30 квітня], так і на всеукраїнському [17. – 2009. – 29 грудня] рівнях.

Про пияцтво як непристойне явище і перші спроби боротьби проти нього священиків згадується в окремих буковинських виданнях уже в кінці ХІХ ст. [22, с. 84, 138; 9; 11]. Про роль корчми на селі писав відомий буковинський фольклорист Л.-А. Сімігінович-Штауфе [30]. Про “корчму прокляту” згадував не раз Юрій Федькович [18], про рух тверезості – Р. Ф. Кайндль [9]. Згадують цю проблему кількома абзацами і сучасні дослідники Г. Кожолянко [10], М. Чучко [19], О. Гнатчук [5], О. Добржанський [7] та інші, однак спеціального наукового дослідження з цієї проблематики практично немає. У пропонуваній розвідці робиться спроба заповнити в якійсь мірі цю прогалину.

Як відомо, більшість буковинського селянства у пореформений період була бідною та середньозаможною. За австрійським сільськогосподарським переписом 1902 р. 56,7 % господарств володіли земельними площами до 2 га кожне, 28,6 % господарств – від 2 до 5 га. Отже, понад 4/5 господарств належали до економічно нестійких, з мінімальним прибутком. За австрійською податковою системою, селянські господарства, які платили річного податку менше 8 крон, належали до незаможних. У 1906 р. такі господарства становили на Буковині 57,1 % (у Долішній Австрії – 1,5 %, Горішній Австрії – 0,1 %, Крайні – 0,2 %, Каринтії – 0,4 %, Зальцбургу – 1,9 %, Сілезії – 3,2 %, Чехії – 3,1 %, і т. д.) [1, с. 308, 312].

Не бачачи обнадійливої перспективи економічного зростання своїх невеликих господарств, значна частина їх власників, зокрема людей слабкої волі, нерозважливих, неписьменних, а то й таких, що уже попали в алкогольну залежність, “топили” в чарці горе, злидні, безпросвітність, темряву, інші – більш заможні – відвідували шинок ще й з тією метою, що він був єдиним “вогнищем культури” на селі, де можна було поспілкуватися, обговорити якісь справи, послухати музику мандрівних музик, дізнатись про якісь новини.

Новообраний до Буковинського сейму український депутат Єротеї Пігуляк у своєму першому виступі в кінці листопада 1890 р. про становище буковинського селянства так пояснював причини пияцтва: перед новим урожаєм, навесні більше третини селян вже не знають, звідки взяти кусник хліба; друга третина зі страхом обраховує, чи стане їй до нового хліба; третя третина хоча і має ще дещо, але живе не набагато ліпше від двох перших. “О безжурнім спокійнім і так приємнім життю селян, як то де инде водиться, не може бути у нашого люду ані бесіди”. При таких обставинах іншої забави як коршми, нема. “Недостатки, журба і біда пруть его до средства, котре его нужду на хвилю може і лагодить, але ту саму нужду ще й збільшає” [3. – 1890. – 4 грудня].

Газета “Русская Правда” (виходила у Відні для Буковини) зазначала у номері за 1 листопада 1888 р. (та й самі селяни підтверджували), що прихильність до чарки у краї дуже поширена при будь-якій нагоді: при поганій їжі (“для апетиту”), народження дитини, заручини, весілля, хрестини, поховання, поминки, початок якоїсь роботи чи її кінець (оранка,

сівба, сапання, косіння, молотьба), вдалий продаж, вдала купівля, проводи до війська чи на далекі заробітки, приймання гостей під час храму чи навідин, під час численних свят, на танцях, будівництво хати, стодоли, криниці, при любощах, при залагодженні сварки, віра в те, що горілка може “лікувати” внутрішні хвороби, а також вибори до громадських рад, крайового сейму, парламенту тощо [15. – 1888. – листопада].

Сприяло поширенню пиятики й те, що тривалий час поміщики і навіть деякі підприємці в містах нерідко платили найнятим робітникам частково, а то й повністю горілкою, а не грошми. Один підприємець з Сторожинця повідомляв у 1863 р., що він своїм робітникам щодня дає на роботі та ще й додому (в рахунок платні) 5 ока пива, півока горілки (1 ока = 1,52 л) [21. – 1863. – 29 травня]. Причому поміщики й орендарі маєтків з серйозним виглядом “доводили” необхідність і навіть корисність частування найнятих селян горілкою під час робіт (звичайно в рахунок їхньої платні). “Хто знається на найманні наших робітників, – зазначав у 1888 р. орендар маєтку Буковинського православного релігійного фонду у с. Топорівцях Йозеф Фішер, – той мусить визнати, що нашому селянину горілка, безумовно, потрібна для підтримання його здоров’я і працездатності, оскільки його їди лише рослинного походження йому явно недостатньо... Причому коли селяни виконують дуже важку роботу, то їм треба давати горілки три рази на день” [29, с. XI–XII].

Поміщики були зацікавлені у якомога більшому збуті спиртних напоїв (тим більше в рахунок зарплати), бо самі були їх виробниками на підставі права пропінації, тобто давнього феодального монопольного права виробництва і збуту горілки (виробляли із зерна, картоплі, фруктів). Якщо у 1850–1854 рр. щороку поміщицькі гуральні Буковини виробляли 24 тис. гл спирту (по 6,3 л на душу населення), то у 1900 – 1904 рр. на 38 гуральнях – 50 тис. гл (6,7 л на душу населення), у 1910 – 1912 рр. на 66 гуральнях – 74 тис. гл (8,9 л спирту, або 22,2 л 40-градусної горілки на душу населення). Отже, за 1851 – 1910 рр. населення краю зросло в 1,4 раза, спиртове виробництво – у 3 рази, у т. ч. на душу населення – в 1,4 раза [1, с. 305]. За тодішніми (1885 р.) розцінками 1 л чистого спирту коштував 28 крейцерів, відповідно 1 л 50-градусної горілки – 14 кр., але у 2208 шинках краю вона продавалася за ціною від 25 до 40 крейцерів, що давало шинкарям та орендарям 442 тис. фл. додаткового прибутку [28, с. 37–39]. Якщо не вистачало готівки, спиртні напої збували за натуральну продукцію. Приміром, у 1862 р. на південь від Чернівців, при головній дорозі прямо в полі була пересувна корчма-намет, де продавали горілку людям, які поверталися з базару, як за гроші, так і за продукти харчування, лісоматеріали, сіно та ін. [21. – 1862. – 9 серпня].

Після скасування панщини у 1848 р. крайовим законом 1867 р. і 1889 р. право пропінації поміщиків і Православного релігійного фонду Буковини було скасовано, за що їм було визначено для викупу 8 млн фл. Право здачі в оренду колишніх пропінацій перебрав на себе до 1911 р. виконавчий комітет крайового сейму, створивши відповідний викупний пропінаційний фонд. Але це право оренди у “своїх” селах брали на себе ті ж учораšní поміщики-пропінатори за певну плату, здаючи право продажу горілки в шинках суборендарям за вищу плату. Так, на початку ХХ ст. у Сторожинецькому повіті великі власники Й. Фішер і О. Бродовський як генеральні орендарі здавали у суборенду 66 шинків, М. Перетц – 35, Друкман – 61; у Кіцманському пов. Штайнер і К° – 13 шинків, Я. Штернер – 15, М. Корн – 19; у Чернівецькому пов. Фішер – 49, Цукер – 57, Бергер – 19 і т. д. [1, с. 305].

У збуті якомога більшої кількості горілки були зацікавлені як головні орендарі, так особливо і суборендарі, коли, наприклад, орендар вимагав від суборендаря-шинкаря за тиждень продати стільки-то горілки, інакше буде позбавлений права шинкування. І той мусив проявляти “активність”, спритність, винахідливість, щоб заманити до корчми якомога більше пияків. Як вказував галицький делегат українець Борис у вересні 1905 р. на Х антиалкогольному з’їзді у Будапешті у доповіді “Антиалкоголізм і пропінаційне питання в Галичині і Буковині”, “щоб набити кишені орендарів пропінації, нарід не лише стає жертвою шинкарської лихви та розп’яніння, але ще й затруювання...”, бо “в пропінаційних шинках продається горілка в сирім стані, із фузлями (сивушними маслами. – В. Б.), яка шкодить здоров’ю людей” [3. – 1905. – 1 жовтня].

Спроби обмежити діяльність шинків наштотувалися на спротив шинкарів. Так, коли начальник Вижницького повітового управління Єх розпорядився у 1908 р. щоб корчми були закриті з 5 год. вечора в суботу до 7 год. ранку в понеділок, шинкарі добилися у крайових властей скасування цієї заборони у селах Плоска, Стебни, Довгопілля та ін. [3. – 1908. – 11 вересня].

Щоб збути всезростаючу кількість спиртних напоїв, потрібна була велика кількість шинків. За австрійським законом один шинок повинен був припадати не менше як на 500 мешканців. Але на Буковині здебільшого припадало менше осіб на один шинок. У 1890 р. офіційно на Буковині один шинок припадав на 296 жителів (по Австрії – на 259) [23. – 1892. – 24 квітня]. У 24 селах Кіцманського судового повіту з населенням 42,7 тис. осіб у 1904 р. існувало 89 шинків з продажу горілки, 12 – з продажу вина, 91 – з продажу пива – разом 192, або один шинок на 222 жителів, у Вижницькому судовому повіті – 130 шинків на 48,1 тис. осіб (1 – на 370 осіб), у Заставнівському судовому повіті – 155 на 50,7 тис. осіб (1 – на 327 осіб), у Чернівецькому судовому повіті – 413 на 1064 тис. осіб (1 – на 258 осіб); у Садгорі з населенням 4635 осіб діяло 37 шинків (1 – на 125 осіб), у Раранчі – 23 на 4872 осіб (1 – на 212 осіб) [6. – Ф. 3. – Оп. 2. – Спр. 21121. – Арк. 20–383]. У 1908 р. спиртні напої збували 1800 шинкарських родин, причому чимало з цих родин мали по кілька корчем. Громадський діяч Іван Герасимович писав тоді, що “бувають такі місцевості, де одна коршма припадає на 100 чоловік” [3. – 1908. – 15 квітня].

Та й у самих Чернівцях у 1900 р. із 470 закладів харчування у 300 (тобто один заклад на 140 городян) розпивалися спиртні напої [25, с. 260]. Цікаво, що у Чернівцях систематично виловлювали вночі надто п’яних городян й приїжджих і доправляли в арештантську [24. – 1880. – 5 серпня]. Прикро, що у тих же Чернівцях (як і в селах) до вживання спиртних напоїв залучалися й діти. Так, у 1909 р. в одній із чернівецьких шкіл із 98 опитаних учнів 2 не вживали спиртних напоїв, один учень пив горілку два рази на день, два – по разу на день, 8 – багато разів на тиждень, 7 – один раз на тиждень, решта багато разів на рік, особливо у свята, 20 хлопців систематично відвідували шинки з батьками, 17 хлопців уже були алкогольно залежними.

Особливо значного поширення набув алкоголізм у гірській частині краю, де проживало в кінці XIX ст. до 30 тис. чол. Як писала одна з газет, “п’ють всі: чоловіки, жінки, діти, а влада потурає пропінаторам, які вперто протистоять священикам, що намагаються вести антиалкогольну пропаганду”. Єдиними населеними пунктами в краї, де релігією і звичаєм заборонялося вживати спиртні напої і де не існувало шинків, були липованські села російських старообрядців (Біла Криниця, хутори Майдан, Липовани, Міхідра), але у Чернівцях вони “питейные заведення” відвідували [27. – 1907. – 15 червня; 1909. – 1 травня; 26, с. 289].

Про ту “турботу”, яку проявляли орендарі і шинкарі про селян, щоб ті, бува, у свята не остались тверезими хоч на один день, свідчить позов орендаря пропінатії Ісака Розенкранца у с. Берегометі-над-Прутом у Крайовий суд від 28 квітня 1903 р. на шинкарку Регіну Розенцвайг у с. Ошихлібах за неповну сплату нею за спиртне, поставлене їй з 31 грудня 1902 р. по 5 лютого 1903 р. в кількості понад 4 тис. л (у перерахунку на 40-градусну горілку, всього на суму 2156,08 крони) [6. Ф. 115. – Оп. 2. – Спр. 30143. – Арк. 1]. Отже, чотири тонни 40-градусної горілки (насправді пили 32–33-градусну) для 1800 ошихлібівчан (у т. ч. немовлят і дітей) на 37 днів – це немало.

Таке “дбайливе” ставлення ділків від оковитої до питущих врешті-решт вело до того, що практично у кожному селі якась кількість людей спивалася, ставала безнадійними алкоголіками. Так, у кінці XIX ст. у Чернівецькому повіті на обліку перебувало 636 алкоголіків (408 чоловіків і 228 жінок), у Сторожинецькому – 754 (475 і 279) і т. д. [28, с. 260]. Але ні головних, ні другорядних постачальників алкогольної отрути це не хвилювало, для них основним був чистий зиск, який у 1908 р. після сплати податків від продажу спиртних напоїв становив майже 1,9 млн крон. Загалом на початку XX ст. населення Буковини тратило за рік на горілку 8,5 млн крон, на пиво 3 млн крон, на вино 3,5

млн крон – разом 15 млн крон [16, с. 145], або по 137 крон на одне сільське господарство. Фактично менше, бо у цю суму входили й витрати міського населення. Але і 100 “п’яних” крон на господарство було немало, бо таку суму сільський наймит ледве чи міг заробити за три місяці.

Не зменшилося споживання спиртних напоїв і після остаточного скасування з 1911 р. залишків пропінації, коли кожен уже міг купити концесію (ліцензію) на продаж горілки (від 0,25 до 25 л одному споживачу) і вина (від 0,25 до 50 л одній особі). Українська газета “Народний голос” у номері за 19 січня 1911 р. висловлювала задоволення з приводу того, що “завдяки старанню наших послів і нашого політичного товариства “Руска Рада” чимало наших людей дістали шинкарські концесії” [13. – 1911. – 19 січня].

На такому приблизно алкогольно-споживчому полі розгортався на Буковині рух тверезості в означений період з боку священників, згодом вчителів, лікарів, членів новозаснованих сільських читалень і, врешті, створення товариств тверезості. Рух тверезості фактично вливався у загальне русло українського національного відродження в краї.

При проведенні цієї пропаганди зверталася увага селян на шкоду алкоголю для здоров’я, зайві матеріальні витрати сім’ї, аморальну поведінку п’яниць, а то й безглузді каліцтва і навіть вбивства п’яних забіяк. Наголошувалося також, що своїм бездумним витраченням грошей на питво селяни збагачують поміщиків, орендарів, власників шинків, а самі стають біднішими, а то й доводять господарства до розорення і продажу з аукціону.

Товариства (братства) тверезості на Буковині засновувалися за зразком статуту “Австрійського антиалкогольного товариства” у Відні, яке надавало деяку методичну допомогу аналогічним об’єднанням на місцях, розсилаючи примірні статuti, брошури, книги, газети, таблиці, плакати, повчання на антиалкогольну тематику, медалі тверезості активістам руху тощо [15. – 1890. – 15 вересня; 1891. – 1 березня, 11 квітня]. Наприклад, у травні 1890 р. воно направило в край значну кількість брошур “Запобігання пияцтву” та книгу буковинського етнографа Григорія Купчанка “Горілка, або як вилікуватися від п’янства” [15. – 1890. – 15 вересня]. В одній із брошур у 19 пунктах перераховувалася шкода від пияцтва, яке: вносить чвари в родини, служить поганим прикладом при вихованні дітей, ослаблює організм фізично, робить людину нездатною до продуктивної праці, знижує добробут сім’ї, веде до злочинів, божевілля, самогубства, передчасної смерті, негативно впливає на потомство, як також на громадське життя людини, викликає осуд і неповагу до п’яниць з боку громади та ін. [3. – 1890. – 5 червня].

Одним з перших ініціаторів боротьби за тверезість на Буковині десь з 1869 р. був український священник Євсей Андрійчук у с. Дорошівцях, завдяки чому багато непитущих були й кращими господарями у цьому селі [15. – 1888. – 1 червня]. Одне з перших товариств тверезості було засноване священником Єротеєм Федоровичем при новозаснованій читальні у 1874 р. у с. Валяві. Тоді ж за сприяння священника Григорія Воробкевича виникло товариство тверезості у с. Брідку, згодом – у Суховерхові, Барбівцях (нині – с. Брусниця), Дихтинці, Калинівцях, Зеленеві. Однак проіснували вони недовго [7, с. 177].

З кінця 70-х і особливо з 80-х років XIX ст. рух тверезості активізується. У 1879 р. у невеликому селі (200 хат) Хрещатику за ініціативою протоієрея Томовича, півчого Фотія і єпітропа Івана Калинюка засновано сільську читальню і товариство тверезості при ній. Члени товариства повели роз’яснювальну роботу про необхідність тверезого способу життя. В результаті чоловіки, хлопці і дівчата у святкові і недільні дні замість корчми почали ходити до читальні [3. – 1886. – 13 березня]. У 1881 р. старшим учителем Іваном Микитовичем товариство тверезості засновано у Кіцмані. 1885 р. він разом з селянином Степаном Боянівським встановили у селі від імені товариства “хрест тверезості з написом: “Крестъ побѣдиль поганство – Крестъ побѣдиль и пьянство” [15. – 1888. – 1 липня].

У 1884 р. у с. Чунькові 30 членів читальні дали обіцянку три роки не пити горілку. У зв’язку з цим місцевий корчмар постійно підбивав їх відмовитися від такого “ганебного” для справжнього сільського газди вчинку, і дехто (Василь Малик, Василь Бабич, Стефан Андрусак, Николай Кривохижа), не дочекавшись трьох років, теж потяглись до чарки, за

винятком шести чоловіків: Григорія Филип'юка, його сина Івана, Георгія Чупруна, Івана Бойка, Івана Білецького та Грицька Малика [З. – 1888. – 13 лютого]. Як видно, нове приживалося важко.

У 1885 р. товариство тверезості виникло у с. Берегометі-над-Прутом у складі 10 чол., а наступного року уже було 30 осіб. Члени товариства дали клятву зовсім не вживати горілки і не мати її вдома [З. – 1886. – 13 серпня]. У січні 1886 р. стараннями священника Боканчі, селянина Василя Голубашенка і церковного півного Т. Фраціяна товариство тверезості виникло у с. Юрківцях [З. – 1886. – 28 січня].

Подекуди антиалкогольний рух знайшов відображення в українській народнопоетичній творчості буковинців. Так, при відкритті читальні у с. Розтоках влітку 1887 р. селянин Штефан Григоряк виголосив велике віршоване поздоровлення з цієї нагоди, вказавши і на ті “гріхи”, які стоять на перешкоді економічного і національно-культурного розвитку селянства:

А найпершим гріхом нашим
Є та пиятика,
Що маєтки наші губить,
Ганить чоловіка.
Най тверезість зацвітає в нас.
Коршми пропадають,
Що нарід наш колись славний
Нищать, зневажають.
Бо через коршми й трунки,
Через арендарів
Поставали жебраками
Наші господарі.
Довги, векслі, ліцитації –
Все то йде з горівки,
І той голод, недостатки
І ті передновки... [8, с. 58].

Активісти руху тверезості особливу увагу приділяли відверненню шкідливих масових пиятик під час різних свят і обрядів: весіль, хрестин, похоронів, храмів тощо, під час яких витрачалося багато коштів на горілку, втрачався робочий час. Приміром, весілля починалося у п'ятницю ввечері і закінчувалося у другу суботу, на що потребувалося 25–30 відер горілки, сільськогосподарські роботи у весельчанів на ті дні припинялися [З. – 1886. – 13 березня]. Тож були намагання перетворити такі заходи у безалкогольні. Мабуть, одне з перших на Буковині “тверезих” весіль відбулося у листопаді 1885 р. у с. Чунькові у члена сільської читальні Григорія Филип'юка, який оженив тоді свого сина Івана (теж читальника) [З. – 1886. – 13 квітня]. У Берегометі-над-Прутом з 1885 р. до середини 1886 р. було проведено уже 10 безалкогольних весіль [З. – 1886. – 13 серпня].

Член читальні у с. Топорівцях Георгій Пурич 9 березня 1886 р. теж влаштував свій молодшій сестрі тверезе весілля. Він добре пам'ятав: коли його старшій сестрі батьки робили весілля, довелося для придбання горілки продати чималий шматок поля, а коли сам женився, мусив сам собі “на горілку” заробити 44 флорини. Тож для весілля молодшої сестри вирішив на горілку гроші не тратити, через що на це весілля навіть родичі не прийшли, а лише члени читальні [З. – 1886. – 13 березня]. Давалася ознаки давня традиція: весілля без горілки – не весілля.

У листопаді 1886 р. стали на тверезу стежину читальники с. Іспаса (разом з дружинами) Микита Білич, Федір Стеф'юк, Онуфрій Томорюк. За це місцевий крамар погрожував, що не продасть їм у крамниці жодного товару [З. – 1886. – 28 листопада]. У лютому 1887 р. безалкогольне весілля відбулося у тих же Топорівцях у Дмитра Пурича, у березні – у с. Реваківцях. У с. Черногузах до непитущих записалося у березні 1887 р. 68 людей, “щоби цілий рік окрім води жадних інших напитувків не вживати” [З. – 1887. – 13 березня].

На середину 1887 р. у Топорівцях відбулося уже тверезих три весілля, 16 хрестин і один похорон, а у товаристві тверезості числилося 30 членів. Стільки ж записалося у товариство непитущих у с. Оршівцях [3. – 1887. – 28 червня]. Певна частина топорівчан послідовно тримала курс на тверезість. У жовтні 1887 р. Танаско Дутчак влаштував весілля “без краплі горілки”, а у Дмитра Ілашука на клаці (толоці) при будівлі хати “не випито ні краплі горілки” [3. – 1888. – 28 жовтня]. Непитущі члени топорівської читальні побудували у 1888 р. три хати для бідних односельчан [3. – 1888. – 13 вересня]. Безалкогольні заходи у Топорівцях у 1888 р. відбувалися переважно у членів товариства тверезості і читалень, зокрема: весілля у Івана Гарасима, на якому весільним батьком був голова читальні Петро Гелич, а гостями – читальники (скинули 41,5 фл.); весілля у Івана Чагеля і хрестини у секретаря читальні Дмитра Ілашука. “І гріш зберегли, і здоров’я, всі забавлялися файними розумними словами без сивухи”, – писала чернівецька газета [3. – 1889. – 17 січня].

Мабуть, тому велике село Топорівці (майже 5 тис. жителів) було одним з небагатьох сіл, де мешканці станом на початок 1889 р. були винні корчмарям за горілку лише 7 тис. фл., у той час, як у інших селах значно більше [3. – 1889. – 28 лютого].

Але далеко не всі топорівчани сповідували непитущість. Згадуваний секретар читальні Дмитро Ілашук звинувачував у цьому й місцеве начальство, яке не повчало пияків, що “так негідно і стидно” жити. А коли сам Д. Ілашук спробував звернутися до односельчан, щоб залишили пити горілку хоча б на рік, а за зекономлені кошти купити потрібні речі, “то закричали на мене, як на вовка” [3. – 1889. – 6 червня].

Одне з безалкогольних весіль відбулося 24 листопада 1895 р. у с. Рогізни у члена читальні Олекси Юрчука, який запросив на нього читальників не тільки із свого села, але й із сусідніх [3. – 1895. – 30 листопада]. Цікаво, що читальники Рогізни і сусідньої Садгори відмовилися пити горілку навіть на великі різдвяні свята взимку [3. – 1896. – 14 січня].

Про добрі справи членів товариства тверезості Рогізни свідчив і такий факт: вони зібрали кошти на лісоматеріал для будівництва хати бідної вдови, а 13 осіб з товариства безпосередньо взяли участь у цьому будівництві у 1895 р. [3. – 1896. – 18 лютого]

Справі поширення тверезості сприяв також голова нововідкритої у 1895 р. у с. Лукавці читальні великий землевласник Микола Василько (він же і сільський староста) – у майбутньому один з найвидатніших буковинських, українських громадських і політичних діячів [4. – 1895. – 20 жовтня].

Рух за тверезість об’єктивно вів до скорочення прибутків орендарів і суборендарів (шинкарів) пропінаций та корчемних закладів. Тому вони скрізь протистояли цьому руху, вдаючись до найрізноманітніших підступних дій. “Всі, хто зацікавлений у прибутках від збуту горілки, виступають проти братств тверезості, – писала “Буковина” у номері за 31 липня 1890 р. [3. – 1890. – 31 липня]. Коли у 1895 р. 24 чоловіки і 3 жінки дали урочисту обіцянку у церкві с. Василева три роки не пити горілку, шинкарі всіляко вмовляли їх відмовитися від такого “непорядного” для справжнього газди вчинку. Шинкар Шмуль Валін обіцяв селянину Василю Тацюку дозволити пасти безплатно худобу на своєму пасовиську, лиш би той не кидав пити горілку, деякі шинкарі давали селянам наперед безплатно по цілому літру горілки, лиш би ті відмовилися від своєї обітниці [4. – 1895. – 7 липня]. У с. Карапчеві-над-Черемошем шинкарі навіть влаштували підпал будинку священика, який агітував за тверезий спосіб життя [4. – 1895. – 7 липня].

Та рух тверезості наростав. Основними його проявами були: урочиста привселюдна клятва у церкві (десь з 1892 р.) не пити горілку, масове публічне заковування (“похорон”) пляшок з горілкою; урочисте встановлення “хрестів тверезості” у знак того, що село відмовилося від вживання спиртних напоїв (з 1894 р.). Ось як описав ці антиалкогольні заходи у гірській частині Буковини відомий історик і етнограф краю Р. Ф. Кайндль у виданні “Неділя” за 3.XI.1895 р. Йде “похоронна” процесія на чолі зі священиком, на найбільш видному місці села зупиняються. Кілька чоловік копають яму, потім туди кидають пляшку з горілкою. Священик звертається до присутніх з переконливою промовою про шкідливість алкоголю, закликає відмовитися від пияцтва. Яму засипають. Встановлюють “хрест

тверезості”. Люди дають обіцянку не пиячити, а хто порушить клятву, той тяжко захворіє, осліпне, а то й невдовзі помре [14. – 1895. – 3 листопада].

Повсюду велися розмови про відмову від горілки “на віки”, заковування пляшок і встановлення “хрестів тверезості”. Так, у Карапчеві-над-Черемошем 19 червня 1894 р. в хрестопоклінну неділю понад 600 жителів села перед олтарем у церкві при службі 5 священників дали клятву не пити горілку ні вдома, ні в гостях, ні в корчмі, не давати також горілки найманим робітникам на роботі, навіть не тримати горілки в хаті. До такого рішення карапчівчан спонукав їхній священник Ілля Масікевич, що прибув у Карапчів два роки перед тим і вів активні проповіді проти пияцтва. Після служби в церкві громада на чолі зі священниками рушила на визначене місце, де встановили і освятили металевий “хрест тверезості”, доставлений зі Львова за 35 фл. з написами, з одного боку: “В пам’ять святої тверезості, запровадженої о. парохом И. Масікевичем 1894 р. Господи, оружје на діавола хрест твій дав єси нам”, з другого боку: “Хрест побідив поганство. Хрест побідить п’янство. Водружен в громаді Карапчів року 1894” [3. – 1894. – 13 липня].

Аналогічні заходи відбувалися тоді також у таких селах, як Дубівці, Вашківці-над-Черемошем, Вилавче, Васловівці, Руський Банилів, Панська Долина, Чортория, Волока-над-Черемошем, до кінця 1894 р. оголосили себе “тверезими” (непитущими) мешканці сіл Вашківців-над-Серетом (Пд. Буковина), Магали, Ленківців, Остриці, Молодії, Чагра, Боянів, Раранчі, Лужан, Берегомета-над-Прутом, Берегомета-над-Сіретом, Мамаївців, Замостя, Іспаса, Міліїва, Реваківців, Бабина, Борівців та ін. [3. – 1894. – 2 червня, 24 серпня].

Провідну роль у русі за тверезість, створення братств тверезості відігравали священники, зокрема такі, як Артамон Манастирський, уродженець (1857 р.) с. Лужан – парох церков у Старих Мамаївцях, згодом у Руському Банілові, Панській Долині, який не раз торкався у своїх працях і антиалкогольної тематики [15. – 1889. – 1 листопада]. Він констатував, що до кінця 1894 р. близько 20 буковинських сіл оголосили себе непитущими [11, с. 8–9]. Пропагував тверезий спосіб життя й священник у Верхніх Станівцях та Волоці-над-Черемошем Бежан [23. – 1895. – 9 квітня].

Кращих учасників антиалкогольної пропаганди відзначали спеціальними медалями “Австрійського антиалкогольного товариства”. Зокрема, у квітні 1891 р. такі медалі отримали селяни Олексій Димитр-Петрюк з Берегомета-над-Сіретом (залучив до товариства тверезості 31 особу), Онуфрій Фочук з с. Черногузів (залучив 56 осіб), Федір Заяц із с. Шипота (20 осіб). Він як заможний господар віддав під читальню і товариство тверезості один із своїх будинків. Менше було членів товариств тверезості тоді ж (квітень 1891 р.) в інших селах: у Шишківцях – 13, Розтоках – 7, Вашківцях-над-Черемошем – 30, Руській Молдавиці – 3, Селятині – 6, Хрещатику – 10, Старих Мамаївцях – 28, Берегометі-над-Прутом – 30, Кліводині – 8, Плоскій – 10. Значно більше було членів товариств у Нових Мамаївцях (60), Хлівиці (40, зокрема Діонізій Великголова, Федір Стрижиборода, Федір Найда та ін.) [15. – 1891. – 15 квітня, 15 травня, 1 серпня, 12 жовтня; 1899. – 1 травня].

Слід зазначити, що влада підозріло ставилася до великих зібрань народу без дозволу. Так, коли у кінці травня 1894 р. у с. Бабині люди вирішили провести на цвинтарі вперше безалкогольний парастас, найняли службу Божу, і прибули люди й із сусідніх сіл, жандарми розіграли це зібрання людей, бо воно, мовляв, незаявлене наперед владі, суперечило австрійському імперському закону від 15 листопада 1867 р. про об’єднання і збори [3. – 1894. – 2 червня].

Про цей випадок, як і про рух тверезості на Буковині стало відомо і у столиці Австрії – Відні. Депутат від Буковини Цуркан повідомив у листопаді 1894 р. у австрійському парламенті, що на Буковині розгорнувся активний рух за тверезість. Цілі громади ухвалюють рішення: відмовитися від вживання спиртних напоїв. У с. Бабині у церкві з нагоди прийняття такого рішення відслужили службу Божу. Коли тамтешній орендар взнав про це, він сповістив у повітове управління, нібито там виник бунт. В село стягнули жандармерію з навколишніх сіл, направлено повітового комісара, який розставив на дорогах пости, щоб не прибували люди із сусідніх сіл. А коли ті таки прибули, комісар наказав жандармам

розігнати їх силою. Свій виступ у парламенті Цуркан завершив словами: “Так воюють проти тверезості на Буковині на догоду пропінаторам. Звинувачують людей, ніби там зібралися для пропаганди ідей соціалізму” [23. – 1894. – 27 листопада].

Там же у Відні стало відомо, що на Буковині священиків, які пропагують тверезість, переслідують. Принаймні на Всеавстрійському сільськогосподарському з’їзді 14 листопада 1897 р. за участі майже 3 тис. делегатів (у т. ч. й з Буковини та Галичини) делегат Т. Прункул із с. Солки (Пд. Буковина) вніс резолюцію, одним із пунктів якої вимагалось: “Священиків, які виступають проти пияцтва, не притягати до відповідальності” [4. – 1897. – 21 листопада].

Очевидно, власті ототожнювали просвітницьку антиалкогольну агітацію деяких священиків з поширеними тоді “пророцтвами” підпільних мандрівних “пророків”, які ходили по селах і пророкували пиякам різні тяжкі хвороби і кари. Особливо відомим став “пророк-юродовий” із с. Магали Стефан Саїнчук, який виступав проти пияцтва, до нього з’їжджалися на “лікування” від алкоголізму сотні селян з різних сіл краю [3. – 1894. – 24 серпня; 1895. – 22 березня]. У гірських селах об’явилася дівчина-“пророчиця”, яка закликала горян “від імені Бога” не вживати горілки, бо це шкідливо і грішно. Одного дня на початку серпня 1898 р. на її “пророкування” зібралося біля церкви у с. Мареничах до тисячі людей. Це викликало стурбованість у властей. Туди терміново прибули президент (губернатор) Буковини Бургіньон, начальник Вижницького повітового управління Табора, ст. лейтенант жандармерії Креватюк, жандарми. Дівчину арештували, а коли везли для розслідування, селяни жбурляли камінням у представників влади [23. – 1898. – 11 серпня].

Питання боротьби з алкоголізмом було настільки актуальним, що стояло навіть у порядку денному IV буковинської учительської конференції на початку серпня 1895 р. і звучало так: “Як може школа запобігти пияцтву”. У резолюції із 9 пунктів пропонувалося: заснувати крайове товариство тверезості з відповідним колом діяльності; заборонити учням брати участь у заходах, де п’ють горілку; учителям вести антиалкогольну пропаганду поза школою; видавати книжечки антиалкогольного змісту; під час навчального процесу говорити дітям про шкідливість горілки і пияцтва; визначити премії за кращі антиалкогольні книжечки для молоді; говорити про шкідливість алкоголю і пияцтва з дорослими людьми, які ходять ввечері до школи на заняття з ліквідації неписьменності; з метою відволікання людей від корчми пропагувати заняття бджільництвом, садівництвом та ін. [3. – 1895. – 6 серпня]. І вчителі намагалися брати участь у такій потрібній справі.

Рішення буковинських вчителів було співзвучне з тодішньою ухвалою 5-го Базельського антиалкогольного конгресу 20 серпня того ж 1895 р. [3. – 1895. – 25 серпня].

У рух тверезості включилася і буковинська преса. Пиміром, газета “Буковина” у 14 і 15 номерах за 1889 рік вмістила статті “Горівка” та “Небезпечність горівки”, у яких доводила шкідливість надмірного вживання людиною цього напою, закликала й священиків “замість щоб християнина чортом та пеклом страшити, ліпше й розумніше” пояснити йому про шкідливий вплив горілки на людський організм [3. – 1889. – 18 липня, 1 серпня].

І, мабуть, заклик було почуто. На черговому тверезому весіллі у Георгія Савчука в Нових Мамаївцях священик Єротеї Федорович під час шлюбу говорив, між іншим, і про тверезий спосіб життя, нагадував про це й учитель Савицький. Серед забав на “тверезому весіллі” були й гарні хорові співи. Закінчуючи допис до газети “Буковина”, один з гостей цього весілля закликав: “Панове-газди, кличу до вас: веселіться по-людськи, бо нема нам чого упиватися, ми й так п’яні від темноти та біди” [3. – 1889. – 5 грудня].

З метою антиалкогольної пропаганди місцева преса друкувала на цю тему кращі художні твори. Зокрема, газета “Буковина” з 1890 р. публікувала оповідання Чокого у перекладі з німецької Омеляна Поповича під назвою “Чума горівчана”, у якому лікар Федір Добрун роз’яснює, чому пияцтво шкідливе. Зміст заключної частини оповідання повинен був задуматись кожного питущого, навіть “мірно” (тобто в міру): “Та чума, що не тільки коротає людям вік, але й, що гірше, забирає їм здоровля, майно і честь, то чума горівчана... Як не можна мірно грішити, так не можна й мірно пити... Мірно заживана (випивана. – В. Б.) горівка вбиває з часом душу й тіло”. В кінці публікації і сам О. Попович закликав читачів,

членів товариств тверезості боротися проти “чуми горівчаної” [3. – 1890. – 3, 31 липня, 9, 23 жовтня, 6, 20 листопада].

Великий інтерес на Буковині викликала творчість визначного російського письменника, послідовного борця проти алкоголізму Льва Толстого, його твори у перекладі українською і німецькою мовами, зокрема на антиалкогольну тематику, друкувала місцева преса. Так, у німецькомовній газеті “Czernowitzer Zeitung” за 13 листопада 1889 р. було вміщено матеріал про боротьбу (щоправда, безуспішну) Л. Толстого проти пияцтва в Росії [24. – 1889. – 14 листопада].

Українська газета “Буковина” за 4 травня 1895 р. надрукувала відомості про осуд з його боку цього ганебного явища і коротко викладено в перекладі українською мовою зміст його ж останнього твору-драми в 6 діях під заголовком “Перший гуральник, або як дідько собі хліб заробив”. У ньому йшлося про економічний занепад селянського господарства внаслідок виробництва і надмірного споживання селянами спиртних напоїв. У кінці твору редакція додала від себе: “Казка ся та сама, як у нашого народу” [3. – 1895. – 4 травня; 2, с. 115–116].

Говорячи про безсумнівний внесок буковинської преси у пропаганду ідей тверезого способу життя, бачимо і деякі її “ляпи”: друкування на її сторінках численних (по 10–15) тостів учасників застілля у ресторанах (до 200 чел.) різними мовами з нагоди завершення якихось заходів, ювілеїв. Зокрема, після перемоги на виборах, після учительських конференцій, після вдалих концертів, при зустрічах визначних осіб, при відзначенні “круглих дат” (30-, 40-, 50-, 60-річчя) правління Франца Йосифа, ювілеїв крайових можновладців чи якихось товариств, після встановлення пам’ятників імператору чи завершення будівництва значних об’єктів і т. п. Не піддаючи сумніву необхідність, корисність, природність задоволення потреб у харчуванні, спілкуванні тих людей, явно сумнівними і недоцільними видаються нині публічний розголос, своєрідне рекламування розпиття спиртних напоїв тодішньою елітою, яка повчала простолюдинів дотримуватися тверезого способу життя [3. – 1888. – 13 грудня; 1889. – 22 серпня, 19 грудня; 1891. – 2, 6 березня, 25 вересня; 1899. – 1 жовтня, 27 грудня та ін.].

Справивши деякий вплив на обмеження споживання частиною жителів краю спиртних напоїв, рух тверезості тут у тих формах, у яких він розвивався у 80–90-х рр. XIX ст., з початку XX ст. йде на спад. З’являються нові його форми, спрямовані не на цілковиту відмову від вживання спиртних напоїв (це виявилось нездійсненним), а передусім – на закриття шинків у святкові і вихідні дні. Тобто, щоб ці дні використовувалися дорослими для відпочинку, моління у церкві, виховання дітей, культурного дозвілля, а не пияцтва, безглузлого витрачання коштів. Ці домагання здійснювалися у вигляді численних петицій, прохань до крайових і повітових властей, а також шляхом ухвали рішень (резолуцій) народних віч (народних зборів) з направленням їх до відповідних інстанцій.

Приміром, на 3-й сесії 9-го скликання Буковинського крайового сейму 1901 р. відомий український громадський і політичний діяч, депутат Степан Смаль-Стоцький від імені селян Давиденів-Зрубу, Южинця, Товтрів, Ревного, Ленківців, Стрілецького Кута, Добринівців, Кичери, Кам’яної, Топорівців вніс петицію з вимогою закриття шинків у недільні і святкові дні [31, с. 548]. Такі ж вимоги він оголосив і на 5-й сесії 9-го скликання сейму у 1903 р. від імені селян Раранчі, Киселева, Малого Кучурова, Валяви, Кадубівців, Суховерхова, Топорівців, а український депутат Єротеї Пігуляк – від імені селян Лашківки [32, с. 83, 141]. На багатьох селянських вічах на початку XX ст., зокрема в Шипинцях, Розтоках, Довгопіллі, Конятині, Стебнах, Черногузах, Виженці, Мигові та інших селах учасники віч в ухвалених резолюціях вимагали від влади дотримання розпоряджень про закриття корчем у вихідні і святкові дні [3. – 1907. – 26 травня, 13 вересня; 1908. – 27 вересня, 11, 28 жовтня, 1 листопада]. На вічу в Миговому 20 січня 1906 р. селяни ухвалили: “Віче домагається від міністерства скарбу яко підстави поліпшення народної долі кінцевого знесення, пропінатійного фонду на Буковині” [3. – 1906. – 31 січня].

А ось ухвала вічевиків гірського села Довгопілля від 13 вересня 1908 р., “Віче домагається від ц.к. староства у Вижниці строго карати корчмарів за отворення шинків у неділі і свята, а коли се не поможе, то відбирати від них концесії. Віче кличе до всіх гірських громад, щоби позаводили у себе “Почесні комітети”, котрих задачею має бути контролю в селі над коршмами о скільки вони придержуються закона” [3. – 1908. – 27 вересня]. (Щоправда, у зв’язку з тим, що з 1911 р. право збуту горілки дозволялося всім, хто придбає на це ліцензію, мешканці Довгопілля проявили досить своєрідну “національну солідарність” на вічі 4 вересня 1910 р., записавши у другому пункті ухваленної резолюції: щоб концесії на збут горілки видавалися тільки українцям [13. – 1910. – 6 листопада]. Тобто хай замість євреїв розпичають гуцулів самі ж українці).

Своєрідною формою протесту проти розширення виробничої бази спиртового-горілчаного виробництва в краї були неодноразові звернення селян Горішніх Шерівців у 1907 р. до крайового президента, Чернівецького повітового управління з проханням заборонити місцевому поміщику Самуелю Едлеру фон Горовіцу будувати гуральню всього на відстані до 100 м від школи і церкви. Будівництво вдалося призупинити [6. – Ф. 3. – Оп. 2. – Спр. 23670. – Арк. 2–35].

У боротьбу проти алкоголізму включалася і студентська молодь. Учасники I конгресу студентів-соціалістів Буковини 2 травня 1903 р. ухвалили: студенти Буковини переконані у шкідливості споживання алкогольних напоїв, висловлюються за дійову підтримку антиалкогольного руху, рекомендують також усім членам соціалістичної організації підтримувати його, що незабаром дасть можливість створити всебуковинський антиалкогольний союз, вимагають, щоб партійна (соціал-демократична) преса надалі більше приділяла уваги антиалкогольній пропаганді [33. – 1903. – 2 травня]. Можливо, на цей заклик соціал-демократична газета “Volkspreste” 24 березня 1906 р. опублікувала звернення під заголовком “Геть алкоголізм!” такого змісту: “Робітники. Товариші. Вступайте у робітничі спілки тверезості. 15 чоловік творять первинну місцеву групу. Вступні внески – 20 гелерів (0,2 крони. – В. Б.), для молоді – без вступних внесків. Членський внесок – 30 гел. на місяць з чоловіків, 20 гел. – з жінок, 10 гел. – з молоді”. Ця ж газета у номері за 29 серпня 1908 р. опублікувала звернення : “Батьки пролетарі! Матері! Не давайте вашим дітям ні краплі спиртного!” І далі пояснювалося про шкідливість алкоголю для організму людини. Соціал-демократична група депутатів Чернівецької міської ради 6 листопада 1909 р. внесла на засіданні пропозицію, щоб у Чернівцях шинки були закриті не тільки в неділю до обіду, а ще з суботи з 5 год. вечора [33. – 24 березня, 1908. – 29 серпня, 1909. – 6 листопада].

Не можна стверджувати, щоб австрійська влада зовсім не звертала увагу на вимоги громадськості (у т. ч. й Буковини) щодо обмеження масштабів споживання населення. Існували імперські закони, міністерські і крайові розпорядження 1853, 1855, 1858 рр. [25, с. 20–21], а 19 липня 1877 р. навіть було прийнято спеціальний імперський закон (8 параграфів) проти пияцтва, що стосувався лише Галичини і Буковини: за появу у п’яному стані у громадському місці – арешт до 1 місяця, або штраф до 50 фл.; заборона давати горілку у новий борг; заборона забирати майно за борг “під горілку”; заборонити на рік відвідувати шинки тому, хто протягом року був покараний за пияцтво; за порушення закону шинкарем – заборона йому шинкувати [24. – 1885. – 28 квітня]. Закон 1881 р. обмежував збут спиртного у пізній час. У 1899 р. міністерством внутрішніх справ і міністерством торгівлі видано розпорядження повітовим управлінням, щоб в суботу, неділю і святкові дні шинки були закриті: в суботу о 5 год. вечора, в неділю – о 12-й годині дня, за порушення – штраф від 2 до 200 крон, або арешт від 6 год. до 14 днів [20, с. 122, 124]. Але на ці закони та розпорядження і пияки, і шинкарі, та й “контролери” на місцях часто не зважали. Так, згідно зі звітом крайової жандармерії за 1884 р. від сільських управ поступило 2023 заяви про порушення закону 1877 р. проти пияцтва, але було арештовано лише 41 порушника (2 %) [24. – 1885. – 28 квітня].

Ось два характерні приклади з цього приводу. Віча в Розтоках, Сторонці-Путилові, Карапчеві-над-Черемошем, Довгопіллі ухвалили у 1902 р. резолюції про обов’язкове

закриття корчем у неділі і святкові дні до 11 год. ранку і ввечері, особливо у гірських селах, “бо тут до тепер коршми як ніч, так і день вічно отворені, де народ аж страх нищиться морально і матеріально”. Рішення віч через депутата С. Смаль-Стоцького передали в сейм [6. – Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. 10069. – Арк. 16]. Прошло 5 років. Селяни Розтоків на своєму вічі 7 травня 1907 р. у резолюції із 18 пунктів знову ухвалюють: 1) зменшити кількість шинків і закривати решту під час свят, бо “п’янство” нищить бідних гуцулів морально і матеріально”; 2) закривати коршми у робочі дні в установлені поліційні години, бо “дотепер коршми як ніч, так день вічно отворені” [3. – 1907. – 26 травня]. Отже, рішення селянських зборів (віч) ігнорувалися, хоч формально існували й закони, й заборони.

Боротьба з алкоголізмом на Буковині інколи знаходили відгуки й на міжнародному рівні. Зокрема, на X міжнародному антиалкогольному з’їзді в Будапешті у вересні 1905 р. галицький доповідач (українець) Борис, виголосивши доповідь “Антиалкоголізм і пропінаційне питання в Галичині і на Буковині”, вніс такий проект резолюції: “Десятий міжнародний з’їзд в Будапешті для поборювання алкоголізму протестує против наміреного продовження пропінаційного лиха в Галичині й Буковині” [3. – 1905. – 1 жовтня].

Отже, до загалом невідрадного економічного становища більшої частини буковинського селянства, інших трудових верств другої половини XIX – початку XX ст. долучалася ще й така соціальна недуга, як пияцтво, алкоголізм. Як не дивно, але саме на ґрунті посиленого вживання спиртних напоїв виникло незвичне поєднання інтересів одвічних антиподів: великих землевласників (поміщиків) та орендарів поміщицьких маєтків, з одного боку, а з другого – значної частини селян, здебільшого неписьменних й незаможних. Перші – як виробники й збувальники алкогольної продукції, другі – її споживачі. Причому така “співпраця” перших вела до збагачення, других – до збідніння, а то й до економічного занепаду.

Проти цього антисоціального явища з середини 70-х років XIX ст. виступило чимало переконаних прибічників тверезого способу життя – священики, учителі, лікарі, журналісти, письменники, громадські діячі, деякі селяни. Виник досить помітний рух тверезості, його організації на місцях. Велася значна роз’яснювальна робота. Рух набув таких небувалих раніше, несподіваних, але переконливих для неписьменних і малописьменних селян, як клятва у церквах – не пити спиртних напоїв, прилюдний “похорон” – закопування в землю пляшок з горілкою й урочисте встановлення на тому місці “хрестів тверезості” з відповідними написами, проведення безалкогольних сімейно-побутових обрядів, добрих корисних справ для бідних людей.

З початку XX ст. рух тверезості набув громадсько-політичного характеру у вигляді селянських віч, різних з’їздів, зібрань з ухваленням протестів і вимог до влади щодо обмеження збуту спиртних напоїв. Антиалкогольний рух відбувався у гострому протистоянні прибічників тверезості й тих, хто виробляв і збував алкоголь.

І хоч у ході руху тверезості не було подолано повністю таке соціальне зло, як пияцтво, все ж цей рух мав своїм наслідком цілковитий відхід якоїсь частини людей від пияцтва, котрі обмежили вживання алкоголю, економлячи кошти і зберігаючи здоров’я, дотримуючись тверезого, здорового, більш цивілізованого способу життя.

Список використаних джерел

1. Ботушанський В. Сільське господарство Буковини (друга половина XIX – початок XX ст.). – Чернівці: Золоті литаври, 2000.
2. Ботушанський В.М. О культурных взаимосвязях Северной Буковины с Россией и Надднепрянской Украиной в 70–90-е годы XIX в. // Вопросы истории СССР. Республиканский междуведомственный научный сборник. – Харьков: Основа, 1990. – Вып. 35. – С. 115–116.
3. Буковина. – 1889–1908.
4. Буковински Вѣдомости (Чернівці). – 1895.
5. Гнатчук О. Українські жіночі організації на Буковині (80-ті рр. XIX – 30-ті рр. XX ст.). – Монографія. – Чернівці: Рута. – 2004.
6. Державний архів Чернівецької області (ДАЧО).
7. Добржанський О. Національний рух українців Буковини другої половини XIX – початку XX ст. – Чернівці: Золоті литаври, 1999.
8. Історія Руської бесіди. – Чернівці, 1909.
9. Кайндль Р.Ф. Пророк тверезості // Неділя. – 1895. – 3 листопада.
10. Кожолянко Г. Етнографія Буковини. – Чернівці: Золоті литаври, 1999.
11. Манастырський А. О нищете нашего народа. – Черновцы, 1894.
12. Молодий буковинець (Чернівці). – 2008–2009.
13. Народний голос (Чернівці). – 1910–1911.
14. Неділя (Чернівці). – 1895.
15. Русская правда. – 1888–1891.
16. Товариш. Народний календар на рік звичайний 1909. – Чернівці, 1909.
17. Урядовий кур’єр (Київ). – 2009.
18. Федькович Ю. На Новий рік // Буковина. – 2010.
19. Чучко М. “И взят Бога на помощь”: соціально-релігійний чинник в житті православного населення північних волостей Молдавського воеводства та австрійської Буковини (епоха пізнього середньовіччя та нового часу). –

Чернівці: Книги-XXI, 2008. 20. *Berichte über die öffentlichen Sitzungen der Bukowiner Handels – und Gewerbekammer in Czernowitz.* – Jänner-Dezember 1905. 21. *Bukowina* (Чернівці). – 1862–1863. 22. *Die Bukowina.* Eine allgemeine Heimatkunde=Буковина. Загальне краєзнавство / Пер. з нім. Ф.С. Андрійца, А.Т. Квасецького. – Чернівці: Зелена Буковина, 2004. 23. *Bukowinaer Rundschau* (Чернівці). – 1892–1894. 24. *Czernowitzer Zeitung.* – 1883, 1889. 25. *Landesregierungsblatt für das Herzogtum Bukowina.* Zweite Abteilung. – Jahrgang, 1858. 26. *Die österreichisch – ungarische Monarchie in Wort und Bild.* Bukowina. – Wien, 1899. 27. *Die Propinations-Ablösung.* – Czernowitz. – 1888. 28. *Protokolle Auswanderungs-Conferenzen.* – Czernowitz. 1901. 29. *Protokolle über die öffentlichen Sitzungen der Bukowinaer Handels – und Gewerbekammer in Czernowitz.* Jänner-Dezember 1888. – Czernowitz, 1888. 30. *Simiginowicz-Staufe L.-A.* Die Gruppe Bevölkerung von Bukowine // *Czernowitzer Zeitung.* – 1883. 31. *Stenographische Protokolle des Bukowinaer Landtages der dritten Session der neunten Wahlperiode 1901* – Czernowitz [б.п.в.]. 32. *Stenographische Protokolle des Bukowinaer Landtages der fünften Session der neunten Wahlperiode 1903* – Czernowitz. 33. *Volkspresse* (Чернівці). – 1906–1909.

Васи́лий Ботуша́нський

АНТИАЛКОГОЛЬНОЕ ДВИЖЕНИЕ НА БУКОВИНЕ В 70-Х ГГ. XIX – В НАЧАЛЕ XX В.

В статье освещается попытка национально сознательной украинской общественности Буковины преодолеть в указанный период такое антисоциальное явление, как пьянство.

Ключевые слова: Буковина, алкоголизм, водка, пьянство, движение трезвости, общества трезвости, безалкогольные мероприятия, праздники, обряды, обещания, священники, учителя.

Vasyl Botushanskyi

PROHIBITIONIST MOVEMENT AT BUKOVYNA IN 1870S AND AT THE BEGINNING OF 20TH CENTURY

In this article author made a research about the attempts of Ukrainian nationally conscious society of Bukovyna to overcome such antisocial phenomenon as alcoholism and hard drinking.

Key words: Bukovyna, alcoholism, vodka, hard drinks, tavern, pub, peasants, tavern keeper, hard drinking.